

A magyar felsőoktatás modellváltása, izraeli példa

Model change of the Hungarian higher education

Szerzők: Ország Ákos, dr. Kovács Zsolt, dr. Filep Bálint

Kulcsszavak: Izrael, Magyarország, felsőoktatás, finanszírozás, modellváltás

Absztrakt: A felsőoktatás, mint egy adott ország egyik legfontosabb erőforrása alapvetően határozza meg a versenyképességet, a tőkemegtartó képességet és a kutatás-fejlesztés sikerességét. A magyar felsőoktatás szerkezetében és működésében bár történtek változtatások az elmúlt 25 évben, mégis a rendszer alapvető elemei szinte változatlanok maradtak, úgy mint a jogi környezet, szervezeti struktúra, finanszírozási alapelvek, mechanizmusok. Ahhoz, hogy a magyar felsőoktatás megújulhasson, hogy nemzetközi viszonylatban is versenyképpé válhasson, szükséges, hogy a mostani működési modellt újragondoljuk, s ha szükséges alapjaiban kezdeményezzünk változásokat. A modell újragondolásához jelenthet jó inputot a nemzetközi jó gyakorlatok tanulmányozása. A jó gyakorlatok közül Izrael felsőoktatását vizsgáltuk meg.

Az izraeli finanszírozási és működési modell vizsgálatakor különös hangsúlyt fektettünk a tulajdonosi szerkezetre, illetve az állami támogatások elosztási rendszerére, annak tervezhetőségére. Az 5 éves finanszírozási ciklusok és a rögzített kormányzati célok, valamint a tulajdonosi jogkör együttesen eredményezik az izraeli felsőoktatás hatékonyságát és piacképességét.

Keywords: Israel, Hungary, higher education, finance

Abstract: Higher education, as one of the most important resource of a country determinate its competitiveness, capital-retaining ability and the success of R&D. In spite of some changes in the Hungarian higher education's system and operation in the last 25 years, the basic elements – such as legal environment, organizational structure, budgeting principles and mechanisms – are permanent. For the renewing of the Hungarian higher education, for an international competitiveness, it's needed to rethink the whole operating modell's, and – if it's necessary – initiate fundamental changes. For the rethink of the modell there are some international 'best practice', such as Israel's way. In the observation of the Israeli higher education system's finance and operation we take care particularly on the

government's support and its predictability, and the structure of the owners. The 5-years financing agreements, the clear governmental grant allocation, and the owning authority together make the Israeli higher education effective and marketable.

A tanulmány alapja

A dokumentum készítését a Széchenyi István Egyetem izraeli tanulmányútja előzte meg, ahol dr. Komlósi László, nemzetközi ügyekért felelős rektorhelyettes, dr. Vastag Gyula, az angol nyelvű doktori iskola (SzEEDSM) igazgatója, dr. Filep Bálint kancellár, dr. Kovács Zsolt főigazgató, dr. Tamándl László, a Pályázati iroda vezetője és Országgh Ákos, PhD hallgató vettek részt. Az itt szerzett tapasztalatok és konkrét információ képezik az alapját azoknak a megállapításoknak, melyet a munkacsoport megvitatott, összehasonlított több magyarországi gyakorlattal és információval. A megfogalmazott gondolatok szintézisét a három szerző vállalja magára, az azok alapján tett megállapításokért a szerzők a felelősek.

Izrael és Magyarország összehasonlítása

A következőkben röviden felvillantjuk a két ország legfontosabb adatait, amelyek néhány tekintetben hasonlóságokat, bizonyos esetekben pedig komoly eltérést mutatnak. Alapterület és lakosság szempontjából, a felsőoktatási intézmények száma és a hallgatólétszám tekintetében két hasonló nagyságú államról beszélhetünk, viszont az intézmények összetétele, a felsőoktatásra és a K+F-re fordított források, valamint a GDP adatok tekintetében Izrael egy jóval fejlettebb képet mutat. Éppen ezen szempontok vezéreltek bennünket arra, hogy megvizsgáljuk Izrael felsőoktatást, amely az jelentős szerepet játszik az állam K+F potenciáljában, valamint az innováció erősítésében.

	Magyarország	Izrael
Alapterület	93 011 km ²	20 770 km ²
Lakosság	9 855 571 fő	8 463 400 fő
Felsőoktatás intézmények száma	66	63
<i>ebből egyetem¹</i>	36	9
<i>ebből állami²</i>	29	50
Felsőoktatásban tanuló hallgatók száma	283.000 fő	310.000 fő
Felsőoktatásra fordított költségvetési forrás ³	170 Mrd Ft	775 Mrd Ft
Nobel díjasok száma	10 fő	12 fő

¹ Alkalmazott tudományok egyetemeivel együtt (29 egyetem, 7 alkalmazott tudományok egyeteme)

² Az összes (66, ill. 63 intézményből)

³ Forrás: Magyarország 2016. évi költségvetés (ellátottak pénzbeli juttatásain kívül);

1 főre eső GDP	11 800 USD	28 365 USD
Állami költségvetési K+F-ráfordítások a GDP százalékában	0,48%	4,00%
A kutató-fejlesztő helyek K+F-létszáma az összes foglalkoztatott százalékában	0,88%	16,50%

Az izraeli felsőoktatás rendszere

ÁGAZATI IRÁNYÍTÁS

Az oktatás és a kutatás, azon belül is a felsőoktatás és a felsőoktatási intézményekben folyó kutató-fejlesztő munka hangsúlyos szerepet kap Izrael állam hétköznapijaiban. Az országban 4000 high-tech, 250 KFI cég van. A davosi World Economic Forum-on elhangzott megállapítások alapján is erős összefüggés van a kutatási együttműködések, a kutatás minősége, az innovációk aránya és a KFI együttműködések száma között.

Az oktatásért felelős miniszter egyben a vezetője az 1958-ban alapított Felsőoktatási Tanácsnak (CHE - Council of Higher Education). Vezető beosztás ugyanakkor csupán a miniszteri kinevezéssel együtt jár, leginkább reprezentációs feladat.

A CHE operatív vezetését a Vice Chairman és a 25 fős Board látja el. A testület 100 alkalmazottal bír, több albizottsággal, köztük a legfontosabbal, a Tervezési- és Költségvetési Bizottsággal (Planning and Budgeting Committee – PBC, 1977-ben alapították).

Ez utóbbi testület (PBC) feladata, hogy megtervezze a felsőoktatás (szak)rendszerét, döntéshozatalát végezzen a felhasználható forrás nagyságáról és a felhasználás módjáról. A 7 fős bizottságban 5 fő akadémiai és 2 fő nem-akadémiai személy vesz részt. Feladatellátása során minden tervezési feladathoz maga gyűjt információt, elsősorban a Statisztikai Hivataltól, a felsőoktatási intézményektől és külső (független szakértőktől), de saját kutatásokat is végeznek.

IZRAELI FELSŐOKTATÁS DIÓHÉJBAN

A legrégebben alapított izraeli egyetem magánál az országnál is hosszabb múlttal büszkélkedhet. Egészen az 1990-es évekig Izraelben is egy szűk réteg kiváltsága volt a felsőoktatásban való részvétel, ekkor azonban hirtelen 'robbanás' következett be mind az intézmények számában, mind a felsőoktatásban tanuló hallgatók számában. Míg 1990-ben 8 állami egyetem, 1 állami főiskola, 5 magánfőiskola és 7 állami tanárképző főiskola működött (összesen 21 intézmény), addigra ez a szám mára 63-ra nőtt: 9 állami egyetem, 20 állami főiskola, 13 magánfőiskola és 21 tanárképző főiskola. A hallgatói létszám ezzel párhuzamosan 80.000 főről 310.000-re emelkedett.

Jelenleg két top100-as egyetemük van a haifai Technion és a jeruzsálemi Hebrew University. Mindezen túlmenően az idezettségben 1. helyen állnak informatika tudományterületen, míg a műszaki területen 3., kémia és biomechanika területén pedig 5. helyen.

Az intézmények civil szervezetként/költségvetési szervként működnek, melyhez az állam biztosítja a keretrendszert és a költségvetés jelentős részét. Működésük non-profit szemléletű, az eredményt a következő év(ek)ben fel lehet és kell használniuk. A hosszú távú tervezhetőséget a PBC által összeállított és a kormány által elfogadott 6 éves tervek biztosítják, melyben a felsőoktatásra szánt összeg mellett transzparens módon meg van fogalmazva, hogy milyen területekre milyen források állnak rendelkezésre.

A PBC által tervezett költségvetés az elmúlt 6 éves ciklusban (nagyjából egyenletes ütemben) 43%-kal több forrást biztosított az intézmények számára, és ez a növekedés a következő 6 éves ciklusban is hasonló mértékű lesz. Folyamatos célkitűzések az infrastruktúra-fejlesztés (BigData), a nemzetközi mobilitás és az oktatás minőségének javítása. Kiemelt területek továbbá az inkubátorházak és a digitális tanulás fejlesztése (arab és héber nyelvű MOOC-ok).

A CHE

Az 1958-ban alapított Felsőoktatási Tanács feladata minden a felsőoktatással kapcsolatos terület irányítása. Jelenleg közel 100 fős a testület, és 9 nagy területen számos bizottsággal működik. Legfőbb döntéshozó szerve a The Composition of the Council, mely 25 fős. Elnöke az oktatási miniszter, tagja a PBC's elnöke, és két hallgatói képviselő. Az összes tag legalább kétharmadát a felsőoktatás területén tapasztalattal rendelkező személyek alkotják, a további tagok privát szereplők. Minden tagot a kormány javaslatára az államfő nevez ki, ötéves időtartamra.

A PBC ⁴

A kormány által létrehozott albizottsága a Felsőoktatási Tanácsnak. 1977 június 6-án alapította meg a kormány az Oktatási Minisztérium javaslatára. A PBC-nek 7 tagja van, melyek közül 5 akadémiai ember (4 állami, 1 magán intézményből), 2 fő pedig piaci szereplőtől érkezik.

A PBC feladatai:

- a) Független szervezetként tudjon közvetíteni a felsőoktatási intézmények és a kormányzat/kormányzati intézmények között, minden, a felsőoktatást érintő kérdésben. A kormányzat nem fogad észrevételeket, javaslatokat vagy kéréseket közvetlenül a felsőoktatási intézményektől vagy más szereplőtől és forrásokat is csak a PBC ajánlásai alapján allokál.
- b) Javaslatot tesz a felsőoktatás alap- és fejlesztési költségvetésére, figyelembe véve az ország társadalmi és nemzeti szükségleteit, miközben tekintettel van az oktatói szabadságra és szorgalmazza a kutatások és az oktatás fejlesztését.

⁴ http://lang.che.org.il/en/?page_id=3945

- c) Kizárólagos joga van a rendelkezésre álló források elosztására a felsőoktatási intézmények között.
- d) Javaslatokat fogalmaz meg a Felsőoktatási Tanács és a Kormány számára a felsőoktatás fejlesztésére (programok) és azok finanszírozására.
- e) Ösztönzi a hatékonyságra a felsőoktatási intézményeket és közvetít közöttük, hogy elkerüljék a párhuzamosságokat és figyelembe vegyék a piaci igényeket.
- f) Folyamatosan ellenőrzi a források felhasználását, a hiány és a szabálytalanságok elkerülése végett.
- g) Véleményt nyilvánít a Felsőoktatási Tanács részére minden új intézmény vagy meglévő intézmény új egységének alapításakor, melynek finanszírozási következményei vannak. Ezen esetekben két területet vizsgálnak: szükséges-e az új intézmény vagy intézet, illetve, hogy milyen finanszírozási következményei lesznek.

FINANSZÍROZÁS

Az intézmények finanszírozása több lábon áll. Bár az egyes intézmények között, melyeket sikerült meglátogatnunk, voltak apróbb eltérések, nagy vonalakban és arányaikban hasonló képet mutattak.

Az állam elsődlegesen a 9 egyetemet és az állami főiskolákat támogatja, ezeknek az intézményeknek a teljes költségvetésük 50-70%-át a PBC által felosztott forrás adja. A teljes költségvetés (2016-ban ez 775 Mrd Ft volt) 63%-át kapták közvetlenül az egyetemek, 17%-át a főiskolák, a maradék 11% ment a kutatási alapokba. Más dimenzióban nézve közvetlenül oktatásra 51%, kutatásra 32%, egyéb célokra 17% jutott.

A kutatás finanszírozásánál fontos adalék, hogy a kormányzat minden egyes piaci KFI sékelhez egy állami sékelt is hozzátesz.

A finanszírozásnak (finanszírozás-tervezésnek) 3 fő szempontja van, a mellett, hogy cél a fair és objektív elosztás:

- a) kimenet-finanszírozás (outcome based financing)
- b) transzparencia (transparency)
- c) kiválóság a verseny felett (competition over excellence)

A kormány 3 csatornán keresztül finanszírozza az intézményeket:

- a) oktatási modell (PBC's teaching model)
- b) kutatási modell (PBC's research model)
- c) egyéb célzott támogatások (ezeket pályázni kell)

Oktatási modell (PBC's teaching model)

A finanszírozás oktatási komponense alapvetően normatív alapú, azaz az egyes szakokon meghatározott „fejpénz”-t adja az állam a hallgatók után. Viszont ez az összeget további eredménymutatókkal korrigálja, úgy, mint a lemorzsolódás, a végzett hallgatók aránya stb. Az adatokat a központi statisztikai hivatal szolgáltatja. Így nem elegendő megnyerni csak a hallgatókat a képzésre, azokat benn is kell tartani, és el kell juttatni a diplomáig.

Kutatási modell (PBC's research model)

Competitive Grants 34%, Scientific public grants 34%, Other grants 15%, PhD 15%, Masters 2%

A kutatási modell hátránya, hogy a torta egységnyi nagyságú, azaz ceteris paribus, ha minden intézmény ugyanakkora arányban növeli a hallgatói létszámát vagy a kutatói kiválóságait, akkor ugyanakkora összeget fog továbbra is kapni, nagyobb költségek mellett.

Tudástranszfer cégek

Minden felsőoktatási intézménynek van tudástranszfer cége. A nagyobb egyetemeknek saját (már az ötvenes évek vége óta), a kisebbek pedig egy közös TT cégen keresztül tudják piacra vinni kutatásaik eredményét. A kutatások során létrehozott tudományos eredmények a tudástranszfer cégekhez kerülnek, amelyek gondoskodnak a szellemi tulajdoni jog védelméről, szabadalmaztatásról, és ösztönzik az ipari hasznosítást. Amennyiben ez utóbbi sikerrel jár, úgy mind az egyetem, mind a kutatásban részt vevő kutatók részesülnek a profitból.

Intézményi tapasztalatok

HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

A 6 éves tervezés stabil működést biztosít. Az állami keretből ők kapják a legnagyobb részt, ami 24 %. Akadémiai létszám: 941 fő. 22.000 hallgatójuk van.

Belső motiválás a kutatási alapok elnyerésére: az alapbérén túl egyébként a kutatási pénzekből az oktatók plusz pénzt kaphatnak (a kutatási pályázati forrásokból 20-25 % az lehet a plusz). Az oktató bére legfeljebb 190% lehet, ha csak az egyetemen oktat (kizárólagosság), kutatások, master és phd hallgatók után. Saját vállalkozás tiltott, csak az egyetem TT cégénél lehet dolgozni.

A hallgatók fizetnek tandíjat, de ez országosan egységes (BSc 2500 euro/év, MSc 3500 euro), ezek központilag kerülnek meghatározásra (PBC). A ráfordításbeli különbségeket a különböző képzéseknél a teaching model-ben próbálják kompenzálni, ahol a különböző tudományterületeket különböző szorzókkal veszik figyelembe.

Az ipar felé egy saját céggel lépnek fel, TT company, a külföldi együttműködéseket ösztönzés, azok a legfontosabbak egy oktatónál. Az egyetem teljes költségvetése 880 M USD (ennek 64%-a jön a PBC-től, 18% kutatási pénzekből, 10% támogatásokból). Ebből a bérköltség 37 %, Fontos és jelentős kiadás még a nyugdíj kötelezettség, a mely budget 33,9 %-a ma, ez korábban 2000-ben még csak 19,8 % volt.

TEL AVIV UNIVERSITY

1956-ban alapították, 1040 programjuk van 28 képzési területen, 9 karon. Hallgatói létszámuk jelenleg 29200 fő, ebből 1200 külföldi hallgató. 55% a nők aránya. Komoly az öregdiák tevékenységük, 173000 alumnijuk van.

Alkalmazotti összetétel: 1040 senior oktató, 3000 junior oktató, 1600 adminisztrációs személyzet. Komoly nehézséget jelent az 1500 nyugdíjas (akik nyugdíját az intézménynek kell állnia), akik közül közel 500 még aktív.

Az Intézmény teljes költségvetése 750M euró körül alakul, melyek 60%-a működésre fordítódik, 125 M euró kutatásokra, míg további 60-60M euró a befektetések kifizetéseire és ösztöndíjakra. A bevételek közel 60%-a a PBC modellekből, 18%-a tandíjakból, 10% projektekből és szolgáltatások bevételeiből, további 12% a befektetések hozamaiból és közvetlen adományokból.

Pénzügyileg is akadémiai évben működnek. Egy éves auditált riport van a PBC felé és vannak negyedévesek a vezetésnek (október 1 és szept 30 között van az akadémiai év).

Szervezet

Az intézményt elnök (5+5 év) vezeti, Ő a rektor (akadémiai, 4+4 év) főnöke. 170 tagú Board irányítja általánosságban az intézményt (board of governance, döntéshozatal, nem operatív irányítás) ők választják az elnököt is. Az operatív munkát a 13 fős a végrehajtó bizottság végzi. A vezetők plusz díjazásban (special bonus) részesülnek.

BEN GURION UNIVERSITY

Ber Sheva = a kibertechnológia fővárosa

Folyamatos beruházások, amelyek elsősorban adományokból valósulnak meg. Most épül az északi kampusz, amely 200 M USD. Négyzetméter ár egyébként 4.000 USD. A fejlesztések 57 % adományokból jön, az állam 1%-ot ad. 17.414 hallgatójuk van, 820 főállású oktató. 2003 és 2010 között a felsőoktatási büdzsé 26 %-kal csökkent, ezért sok PhD-s nem tudott belépni az egyetemekre, ők elvándoroltak, főleg Amerikába. Ott van a tizedik izraeli egyetem.

Family Marcus 400 M USD adományt adott most

464,9 M USD a teljes költségvetésük. Ebből

Bevétel

a) PBC	70%
b) Hallgatói befizetés	19%
c) Támogatás	1%
d) Befektetések hozama	4%
e) Egyéb bevételek	6%

Kiadás:

a) Bérek	74%
b) Ösztöndíjak, hallgatói jut.	6%
c) Oktatás költségei	4%
d) Oktatási-kutatási egységek	3%
e) Informatikai kiadások	1%
f) Könyvtári kiadások	2%
g) Adminisztráció és pénzügy	3%
h) Közmű, karbantartás	7%

PBC forrás felosztása:

a) Teaching model	54%
b) Research model	39%
c) Egyéb kutatási alapok	7%

Magyarországi adaptáció kérdései:

1. Fenntartói szemlélet – intézmények státusza: ki lehet-e lépni az államháztartás köréből, és ha igen, milyen módon és szerepkörökben. Az állam a későbbiekben megrendelő szerepet lát el csak, vagy megtartja ellenőrző-koordináló szerepét is egyben? Fontos kérdés az intézményi (ami jelenleg állami) vagyon jövője, illetve a jelenleg a rendszerben lévő hallgatók jövőbeni státusza, valamint az oktató, kutató és egyéb munkakörökben alkalmazottak további foglalkoztatása.
2. Az akadémiai kötött életpálya mellett lehetőséget kell biztosítani, a nagy szakmai tapasztalattal rendelkező ipari szakemberek professzori pályára lépésére
3. Tervezhetőség: hossz távú és kiszámítható finanszírozási modell mellett stabilan és felelősen lehet tervezni az egyes felsőoktatási intézményeknek. Kiemelten fontos kérdés, hogy pl. egy-egy neves professzor megszerzése esetén milyen forrásokkal tud gazdálkodni a fenntarthatóság szemléletében az adott egyetem. Hasonló döntési helyzeteket jelent a szakok indítása, az infrastruktúrális vagy a humánerőforrás fejlesztése, a szolgáltatások bővítése, saját tudástranszfer cégekbe történő injekció, hogy egy pár konkrét példát említsünk.
4. A finanszírozási rendszer kiszámíthatóságával egyidejűleg a jogszabályi környezet változtatásával piaci körülmények közé kell kerülnie az egyetemeknek, versenyképessé kell válniuk, hogy minél nagyobb saját bevételre tudjanak szert tenni, ezáltal biztosítva, erősítve önállóságukat.
5. Jogszabályi környezet megteremtése: a számos nemzetközi egyezménynek és az egységes európai felsőoktatási térségnek köszönhetően a vázolt működési és igazgatási/irányítási kérdések megfelelő előkészítés után, gyorsan kialakíthatók a magyar jogrendben.

Felhasznált irodalom

Kovács Zsolt (2009): The relationship and cooperation between the regional labour market and the Széchenyi István University In: Vojtovic S. (szerk.) (2009): Vyznam Ludského Potenciálu V Regionálnom Rozvoji (The importance of human potential in the regional development). Podhájska, Szlovákia, 2009.12.01-2009.12.02. Eastern European Development Agency, pp. 142-146. Paper 4. (ISBN:978-80-970277-0-4)

Filep B, Tamándl L., Rámháp Sz., Kovács Zs.
The Economical and Social Impact of Széchenyi István University (Győr, Hungary) on Regional Development
In: R Ginevičius, A. V. Rutkauskas, J. Stankevičienė (szerk.)
7th International Scientific Conference “Business and Management 2012”
Konferencia helye, ideje: Vilnius, Litvánia, 2012.05.10-2012.05.11.
Vilnius: Vilnius Gediminas Technical University, 2012. pp. 559-568.
(ISBN:978-609-457-116-9)

Tamándl L, Kovács Zs, Rámháp Sz, Nagy D
The Spatial Structure of Higher Education in North Transdanubia
In: Csizmadia Z, Dusek T (szerk.)
The Győr Automotive District. 243 p.
Győr: Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2014. pp. 63-94.
(Monographies of the “Győr Automotive Industrial District as the new trend and means of Spatial Development” research; 7.)
(ISBN:978-615-5298-45-5)